

Häringův *Das Gesetz Christi* a jeho němečtí předchůdci*

Jan Polák

Bernharda Häringa není třeba nikomu, kdo se zabývá teologií, zvláště morální, blíže představovat. Přesto se však v českém teologickém prostředí nenachází studie, která by se obšírněji věnovala jeho stěžejnímu dílu *Das Gesetz Christi: Moralthologie dargestellt für Priester und Laien*,¹ a to zejména v souvislosti s jeho vznikem.² Protože před krátkou dobou uplynulo již 70 let od jeho prvního vydání, chceme při této příležitosti zaplnit tuto mezeru a napsat obsáhlejší práci, která by zmapovala okolnosti vzniku tohoto morálně-teologického díla a zasadila ho pro jeho lepší pochopení do širšího kontextu.

Cílem tohoto příspěvku tedy nebude předložit inovativní pohled na Bernharda Häringa a kriticky zhodnotit jeho celkové dílo či přínos morální teologii,³ nýbrž odpovědět na následující otázky: Co vedlo Häringa

* Studie vychází s podporou Interní grantové agentury Univerzity Palackého v Olomouci IGA_CMFTF_2025_004: Interdisciplinární přístupy k víře: Dialogy v rámci křesťanské teologie.

¹ Dílo vyšlo poprvé v roce 1954 a dočkalo se mnoha reedic a překladů do celé řady světových jazyků. Vedle hlavních evropských (angličtiny, francouzštiny, italštiny, španělštiny či portugalského) také např. do čínštiny nebo japonštiny. V češtině je k dispozici samizdatový překlad: Bernhard HÄRING, *Zákon Kristův: Morální teologie*, I–VI, samizdat-strojopis přeložený z 3. německého vyd. z r. 1956. První vydání tohoto díla v původní němčině bylo jednosvazkové, od šestého rozšířeného vydání třísvalkové. V této práci se budeme opírat o jeho sedmé vydání: Bernhard HÄRING, *Das Gesetz Christi: Moralthologie dargestellt für Priester und Laien*, I–III, Freiburg im Breisgau: Erich Wel, 1963⁷.

² Okrajově se ho před více než deseti lety dotkla práce Jana Czudefa: Jan CZUDEK, „Bernhard Häring na II. vatikánském koncilu – jeho význam a vliv,“ *Studia theologica* 16, č. 3 (2014): 173–191.

³ Takový úkol by vyžadoval vytvořit několik samostatných studií zaměřených na konkrétní témata jeho enormně široké tvorby. Bližší zájemce o život a dílo Bernharda Häringa proto odkazujeme na následující práce: Marciano VIDAL, *Bernhard Häring: Un rinnovatore della morale cattolica*, Bologna: EDB, 1999; Lilia SEBASTIANI, *Bernhard Häring: Teologo, maestro e testimone*, Verucchio: Pazzini, 2020; Martin McKEEVER (ed.), *Bernhard Häring: Un redentorista felice*, Roma: Editiones Academiae Alfonsianae, 2008; Martin LEITGÖB, *Bernhard Häring: Kirche im Zeichen der Barmherzigkeit*, Innsbruck: Tyrolia, 2015; Josef RÖMELT, „Bernhard Häring (1912–1998),“ in Konrad Hilpert (ed.), *Christliche Ethik*

k tomu, aby napsal nový manuál? Kdo ho k tomu inspiroval? Z čeho vycházel? Jak vypadaly předchozí učebnice morální teologie? Jaká je struktura *Das Gesetz Christi*? V čem je tento manuál nový? A jaké bylo jeho bezprostřední přijetí ze strany odborné veřejnosti? Částečnou odpověď na tyto otázky najdeme již v Úvodu *Das Gesetz Christi*, v němž jeho autor píše:

Formačně na mě působili především AUGUSTINUS, CYRIL JERUZALÉMSKÝ, TOMÁŠ AKVINSKÝ a ALFONS Z LIGUORI. Z novějších morálních teologů JOHANN MICHAEL SAILER, JOHANN BAPTIST HIRSCHER, FRITZ TILLMANN a v neposlední řadě ctění učitelé OTTO SCHILLING a THEODOR STEINBÜCHEL.⁴

Zmínění „novější morální teologové“ byli, kromě Tillmanna,⁵ úzce spjati s Teologickou fakultou v Tübingen a spolu s dalšími autory jsou označováni jako „Tübingenská škola“. Odpovědět na otázku, co vedlo slavného inovátora morální teologie k napsání nové příručky, bude tedy vyžadovat nejen blíže se seznámit s tím, čím si v životě prošel a co ho lidsky utvářelo, ale zejména jak a kdy do jeho života vstoupily výše uvedené osobnosti a jak se jejich stěžejní díla odrazila na *Das Gesetz Christi*.

Svou práci začneme krátkým představením Häringova života, poté načrtneme světla a stíny tzv. manualistiky, včetně snah o její překonání a soustředíme se na teology Tübingenské školy. Dále předestřeme vznik *Das Gesetz Christi*, jeho strukturu, inovativní prvky, jež se v něm nachází

im Porträt: Leben und Werk bedeutender Moraltheologen, Freiburg im Breisgau: Herder, 2012, s. 705–727. Cenné informace poskytují též Häringovy autobiografické rozhovory s novináři: Bernhard HÄRING, *Fede, storia, morale: Intervista di Gianni Licheri*, Piemonte: Borla, 1989 (známé i v německém překladu: Bernhard HÄRING, *Meine Erfahrung mit der Kirche: Einleitung und Fragen von Gianni Licheri*, Freiburg im Breisgau: Herder, 1989); Valentino SALVOLDI (ed.), *Häring: Un'autobiografia a mo' di intervista*, Milano: Paoline, 1997. V češtině vyšla autobiografie: Bernhard HÄRING, *V bezpečí a svobodě*, Brno: Společnost pro odbornou literaturu – Barrister & Principal, 2009. Kromě toho bylo o Häringovi napsáno několik tematicky zaměřených disertačních prací, např. Giuseppe QUARANTA, *La cultura pieno sviluppo dell'umano: Il concetto e la funzione della cultura nel pensiero di Bernhard Häring*, Roma: Editiones Academiae Alfonsianae, 2006 nebo Artur NIEMIRA, *Religiosità e moralità: Vita morale come realizzazione della fondazione cristiana dell'uomo secondo B. Häring e D. Capone*, Roma: Pontificia Università Gregoriana, 2003.

⁴ Srov. HÄRING, *Das Gesetz Christi*, I, s. 30, překlad vlastní, kapitálky v originále.

⁵ O Tillmanovi a jeho žácích a pozdějších spolupracovnících viz Rupert GRILL, *Wegbereiter einer erneuerten Moraltheologie: Impulse aus der deutschen Moraltheologie zwischen 1900 und dem II. Vatikanischen Konzil*, Fribourg: Academic Press – Freiburg im Breisgau: Herder, 2008.

a vliv vydavatele Ericha Wewela na jeho název a celkové okolnosti jeho vydání. Vše doplníme krátkou kapitolou o recepci díla odbornou veřejností a letmo se též dotkneme otázky jeho celkového přínosu. Podrobnější zkoumání významu a vlivu Häringova přelomového díla na pozdější morálně-teologický či etický diskurz však ponecháme stranou.

1. ŽIVOTNÍ PERIPETIE BERNHARDA HÄRINGA

Bernhard Häring se narodil 10. listopadu 1912 v německém Böttingen jako jedenácté dítě z dvanácti sourozenců. Vyrůstal v hluboce věřící katolické rodině a od dětství toužil stát se misionářem. Rodiče ho proto nechali, spolu s bratrancem Johannešem Fladem, odejít na nižší gymnázium redemptoristů do Gars am Inn. Po maturitě v roce 1933 vstoupil do redemptoristického noviciátu a poté studoval na řádové koleji v Rothenfeldu. Zde měl štěstí na vynikajícího profesora filozofie P. Aloise Guggenbergera, který se často pouštěl s mladými studenty do debat, v nichž akceptoval jinakost názorů, což mladého Bernharda nadchlo.⁶ Stejně tak měl Häring rád církevní dějiny, v nichž se jejich vyučující z lásky k pravdě nebál objektivně popsat i nejtemnější stránky církve. Naopak morální teologie, jež se v té době přednášela ve světle právních předpisů, ho neskutečným způsobem nudila. Vzpomíná, že na přednáškách usínal, látku se učil nazpaměť, a ačkoliv jej nebavila, přesto z ní měl vždy nejlepší známku. Naštěstí v řádové knihovně objevil přelomová díla Johanna Michaela Sailera a Johanna Baptista Hirschera. Stejně tak se podrobně seznámil s vícesvazkovým dílem o morálce pojaté jako následování Krista, jež v té době právě vydával Fritz Tillmann.⁷ Všichni tři autoři jej svým originálním přístupem hluboce ovlivnili. Häring sám se však výuce morální teologie věnovat nechtěl, jeho snem bylo stát se misionářem.

Po přijetí kněžského svěcení v roce 1939 z rukou kardinála Faulhabera dostal od představených povolení odjet na misie do Brazílie. Profesori však přemluvili provinciála, aby Bernharda uvolnil pro další studia s tím, že se má zasadit o obnovu morální teologie. Zakrátko však vypukla II. světová válka a mladý redemptoristický kněz byl povolán ke

⁶ Srov. HÄRING, *V bezpečí a svoboden*, s. 7, 12–14, 17.

⁷ Srov. tamtéž, s. 19.

službě do armády, kde sloužil jako zdravotník.⁸ V květnu 1941 byla jeho divize přeložena na východní frontu do Polska a poté do Ruska, kde se účastnil těžkých bojů u Charkova a Stalingradu, což mělo zásadní vliv na jeho pozdější úsilí o mír a důraz na vnitřní pokoj.⁹ V armádě sloužil nejen jako zdravotník, ale poskytoval též poslední útěchu jak svým evangelickým, tak katolickým kamarádům. Protože se v okupovaném území nenacházel pravoslavný kněz, byl tamějšími lidmi mnohokrát žádán o křest. Tak se stalo, že pokřtil obrovské množství malých ruských dětí, což mu otvíralo dveře k prostým lidem. Díky jejich pomoci se mu pak se skupinou vojáků podařilo projít frontovými liniemi a přejít od Stalingradu až do Gdaňsku.¹⁰ Na základě těchto zkušeností se pak u něj projevoval silný ekumenický postoj a otevřenost všem lidem dobré vůle.

Po návratu domů ho jeho představení opět vyzvali, aby si udělal doktorát z morální teologie. Häring proto odjel do Tübingen, kde pod vedením Theodora Steinbüchela napsal, a v roce 1947 úspěšně obhájil, disertační práci s názvem *Das Heilige und das Gute*.¹¹ Bezprostředně poté začal vyučovat na redemptoristické vysoké škole v Gars am Inn, avšak už rok nato jej jeho generální představený Leonard Buijs povolává do Říma, aby zde pomohl založit ústav pro vzdělávání budoucích morálních teologů. V té době bylo totiž častým jevem, že morální teologii vyučoval kněz se specializací na církevní právo. Buijs byl s Häringem zajedno v tom, že základem pro morální teologii musí být naopak biblická teologie s humanitními a sociálními vědami.¹² Häring tak začíná svou dlouholetou pedagogickou činnost na římské Accademia Alfonsiana, na níž vyučoval od roku 1951 až do svého odchodu do důchodu v roce 1987. Nedá se ovšem říct, že by se věnoval jen akademické činnosti na tomto institutu. Po vydání *Das Gesetz Christi*, jenž v jeho životě představoval obrovský úspěch a byl okamžitě rozebrán, se stává známým. Jeho věhlas postupně ještě vzrůstá, což mu přináší řadu nabídek přednášet po celém světě.

⁸ Srov. tamtéž, s. 22–23.

⁹ Srov. tamtéž, s. 26, 36–37.

¹⁰ Srov. tamtéž, s. 34–35, 38, 42.

¹¹ Později vyšla v nakladatelství Ericha Wewela: Bernhard HÄRING, *Das Heilige und das Gute: Religion und Sittlichkeit in ihrem gegenseitigen Bezug*, Krailling vor München: Erich Wewel, 1950.

¹² Srov. HÄRING, *V bezpečí a svobodě*, s. 49–50.

Nejprve se zaměřuje na USA,¹³ později začíná jezdit do Afriky,¹⁴ Latinské Ameriky a jiných zemí.

Vrcholné období v Häringově životě představuje II. vatikánský koncil, jehož se aktivně účastnil na více úrovních.¹⁵ Poté, co 25. ledna 1959 Jan XXIII. oficiálně oznámil, že ho svolá, se začaly scházet přípravné komise. Měly projednat nejdůležitější témata, o nichž se na koncilu bude diskutovat a vytvořit pro něj přípravné dokumenty. Do nejdůležitější komise „pro víru a morálku“ byl jako teologický poradce povolán i otec Bernhard, který zde úzce spolupracoval např. s Henrim de Lubacem nebo Yvesem Congarem.¹⁶

Po zahájení koncilu bylo Häringovým úkolem pracovat především jako koordinátor komise pro přípravu pastorální konstituce *Gaudium et spes*. Měl na starosti přípravu textů pro diskuzi ve skupinách, jejich další úpravu a vytvoření finální verze dokumentu pro závěrečné hlasování. V době, kdy byl zvolen sekretářem komise (listopad 1963), existovaly dvě verze budoucí konstituce. První byla římská, k níž měla většina koncilních účastníků výhrady, protože systematicky nezohledňovala přítomnost církve v současném světě. Druhá, vytvořená v belgickém Malines, byla sice ke světu méně kritická, její jazyk však byl příliš abstraktní. Häring se nakonec opřel o tzv. curyšský text, který byl vytvořen v únoru 1964 v Curychu. Jeho zásluhou získala finální varianta konstituce celkové christologické zaměření, dostal se sem obrat „znamení časů“ a především pojednání o důležitosti lidského svědomí,¹⁷ které Häring zformuloval se svým redemptoristickým kolegou Domenicem Caponem.

¹³ Häring přijíždí poprvé do USA na pozvání bývalého studenta Accademia Alfonsiana, amerického morálního teologa, Charlese E. Currana, kterého se později veřejně zastal v několika kontroverzních otázkách. O Häringově celkovém vlivu na americkou morální teologii viz James F. KEENAN, „Bernhard Häring's Influence on American Catholic Moral Theology,“ *Journal of Moral Theology* 1, č. 1 (2012): 23–42.

¹⁴ Své zážitky z cest do Afriky vylíčil ve své knize: Bernhard HÄRING, *Moje zkušenost s církví v Africe*, Praha: Vyšehrad, 1997.

¹⁵ Také na toto téma již existuje řada samostatných prací. Kromě zmíněné Czudkovy studie lze zmínit ještě: Brennan R. HILL, „Bernhard Häring and the Second Vatican Council,“ *Horizons* 33, č. 1 (2006): 78–100 nebo Raphael GALLAGHER, „Häring al Vaticano II,“ in Martin McKeever (ed.), *Bernhard Häring: Un redentorista felice*, Roma: Editiones Academiae Alfonsianae, 2008, s. 73–91.

¹⁶ Srov. GALLAGHER, „Häring al Vaticano II,“ s. 76–77; HÄRING, *V bezpečí a svobodě*, s. 69.

¹⁷ Srov. II. EKUM. VAT. KONCIL, past. konst. *Gaudium et spes* (7. 12. 1965), čl. 16, in *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 194–195. Další dokumenty tohoto koncilu citujeme v zaužívaných zkratkách podle tohoto českého vydání.

Německý redemptorista se též významně zasloužil o finální verzi pojednání o manželství a rodině,¹⁸ kultuře¹⁹ a míru.²⁰

V té době byl považován nejen za schopného morálního teologa, ale také za vynikajícího znalce s přesahem do jiných teologických disciplín. Díky tomu byl přizván do přípravy i dalších koncilních dokumentů, včetně konstituce *Sacrosanctum concilium*, v níž ve spolupráci s liturgickým teologem Josefem Jungmannem zdůraznil význam osobní modlitby a rozjímání v životě moderních křesťanů a kněží.²¹ V *Lumen gentium* se zase zasloužil o zařazení kapitol o laicích,²² všeobecném povolání ke svatosti²³ a o Panně Marii.²⁴

II. vatikánský koncil si rovněž kladl otázku, jak formovat budoucí kněze v oblasti morální teologie. V této oblasti byl za důvěryhodného odborníka považován rovněž otec Bernhard, který na tuto výzvu zareagoval při přípravě dekretu *Optatam totius*. Čl. 16 tohoto dokumentu pochází, prý téměř v nezměněné formě, právě od něho.²⁵ Dále je nutné zmínit deklaraci *Dignitatis humanae*, jež byla schválena až v posledním měsíci trvání koncilu. Häring k jejímu schválení přispěl tím, že jako odborník vysvětlil, jak chápat absolutní svobodu skutku víry nebo důstojnost lidské osoby založenou na nedotknutelnosti osobního svědomí. Díky kontaktům s vlivnými koncilními osobnostmi se mu podařilo prosadit eklesiologii Johna C. Murraye, a zajistit tak deklaraci potřebnou podporu k jejímu přijetí.²⁶ Krátce před promulgací dekretu o hromadných sdělovacích prostředcích *Inter mirifica* napsal spolu s dalšími vlivnými teology dopis, v němž vyjádřil obavy nad připravovaným dokumentem. Podle něj text dostatečně nezrcadlí *aggiornamento* Jana XXIII. a nebere v potaz skutečné problémy světa, v němž se církev aktuálně nachází.²⁷

¹⁸ Srov. GS, čl. 47–52.

¹⁹ Srov. GS, čl. 53–62.

²⁰ Srov. GS, čl. 77–90; GALLAGHER, „Häring al Vaticano II,“ s. 87–89; HÄRING, *V bezpečí a svobodě*, s. 80.

²¹ Srov. SC, čl. 12 a 90; GALLAGHER, „Häring al Vaticano II,“ s. 82.

²² Srov. LG, čl. 30–38.

²³ Srov. LG, čl. 39–42.

²⁴ Srov. LG, čl. 52–69; CZUDEK, „Bernhard Häring,“ s. 186.

²⁵ Srov. GALLAGHER, „Häring al Vaticano II,“ s. 85. Blíže k tomu viz Antonio DONATO, *Il rinnovamento teologico della proposta morale a partire da Optatam totius: Il contributo di D. Capone*, Materdomini (AV): San Gerardo, 2014, s. 54–63.

²⁶ Srov. GALLAGHER, „Häring al Vaticano II,“ s. 85–86.

²⁷ Srov. tamtéž, s. 82–83.

II. vatikánský koncil a dobu těsně po něm Häring strávil v obrovském pracovním nasazení. V jeho důsledku se u něj záhy objevují srdeční a oběhové potíže, které se však díky odborné lékařské pomoci podařilo eliminovat. K tomu nutno podotknout, že se P. Bernhard nevěnoval jen koncilu, ale účastnil se též různých konferencí, pronášel přednášky na nejrozličnější témata takřka po celém světě a byl plně zapojen do pedagogické činnosti na Accademia Alfonsiana. Jen v roce 1967–1968 dostal pozvánku od přibližně 25 protestantských fakult a seminářů v USA, mezi nimiž byly např. Yale Divinity School v New Haven nebo Union Theological Seminary v New Yorku.²⁸ Kromě běžných kněžských povinností pak nadto ještě pořádal různá duchovní cvičení. Právě z jeho pastoračního nasazení se zrodila idea založit „domy modlitby“. Šlo o místa, kam by se hosté (jak zasvěcení, tak laici) mohli na určitý čas stáhnout a kde by se mohli v tichosti věnovat hluboké modlitbě. Po počátečním nepochopení si tuto myšlenku vzaly za svou Sestry Neposkvrněného Srdce Panny Marie v Monroe a brzy na to je následovala i jiná společenství.²⁹

Určitý zlom v Häringově životě nastal v roce 1968, kdy vyšla encyklika *Humanae vitae*. P. Bernhard se v tu dobu zrovna nacházel v *House of Prayer* v Kalifornii. Nebral telefony a celou událost chtěl přejít mlčením. Když ale kardinál Pericle Felici prohlásil: „Kdo nepřijímá encykliku, ať opustí i církev“, mlčení prolomil a v novinovém interview prohlásil:

Kdo ve svém svědomí cítí, že je schopen vzít směr encykliky za svůj, ať se jí zcela důsledně řídí, aniž by ztrácel naději vzhledem k její objektivní náročnosti; kdo však po modlitbě a přemýšlení vnímá, že ve svém svědomí není schopen dodržovat všechny její požadavky, ať v klidu naslouchá vlastnímu svědomí, aniž by kvůli tomu musel opouštět církev nebo se vzdalovat od svátostí.³⁰

Ne málo katolíků mu poté napsalo, že v oněch letech nevystoupili z katolické církve především díky tomuto prohlášení. Nutno dodat, že Häring byl zanedlouho povolán na Státní sekretariát do Říma, kde musel vše vysvětlovat. Tehdejší státní sekretář kardinál Amleto Cicognani mu porozuměl a celá událost se pro něj vyvíjela ještě dobře.³¹ Za několik let

²⁸ Srov. SEBASTIANI, *Bernhard Häring*, s. 117–119.

²⁹ Srov. tamtéž, s. 122–123.

³⁰ Cit. podle: tamtéž, s. 133, překlad vlastní. Podobné vyjádření, původně poskytnuté pro *New York Times*, které se nám bohužel nepodařilo dohledat, najdeme v: HÄRING, *V bezpečí a svobodě*, s. 90.

³¹ Srov. SEBASTIANI, *Bernhard Häring*, s. 133–134.

už tomu bylo jinak. V roce 1972 vychází jeho kniha *Etica medica*,³² která s ním spouští kanonický proces, jenž Häring stojí mnoho sil a má dopad především na jeho zdraví.

V tomto procesu trvajícím od roku 1975 do roku 1979 P. Bernhard dostal od Kongregace pro nauku víry celou sérií dopisů s výzvou, aby se jasněji vyjádřil nebo aby hlouběji vysvětlil určité body svého učení, především ve vztahu k autentickému magisteriu. V případě monografie *Etica medica* způsobil velké nedorozumění nesprávný italský překlad, který mu navíc nebyl dán k autorizaci. Velký rozruch vyvolal v roce 1976 také jeho článek ve *Famiglia Cristiana* ohledně *Humanae vitae*. Ačkoliv se v něm Häring odvolává na postoj Francouzské biskupské konference, kardinál Šeper žádá generálního představeného redemptoristů, aby proti rebelujícímu teologovi zakročil. V roce 1979 však celý proces utichá. S největší pravděpodobností do něho přímo zasáhl Jan Pavel II., který si nepřál, aby se v něm dále pokračovalo.³³

Během kanonického řízení se u Häringa objevila rakovina hrtanu, kvůli níž se musel podrobit několika chirurgickým zákrokům. V jejich důsledku přišel o hlasivky, později o celý hrtan, a tím i o hlas. Přesto se později pomocí jícnu naučil mluvit, což mu umožnilo ještě několik let akademicky i pastoračně působit.³⁴ V letech 1978 až 1981 vydává svůj druhý velký manuál *Free and Faithful in Christ*,³⁵ v jehož centru je opět Kristus, ale už se v něm tolik nemluví o jeho zákoně, nýbrž o kreativní svobodě, kterou s sebou následování Krista přináší, přičemž vrcholem morálního života je adorace Nejsvětější svátosti.³⁶ V roce 1988 Bernhard Häring definitivně odchází z Říma a vrací se zpět do Gars am Inn, kde žije ještě dalších deset let. Účastní se konferencí, publikuje a je k dispozici velkému množství nejrůznějších lidí, kteří k němu přichází s prosbou o radu. 3. července 1998 zde umírá na infarkt.³⁷

³² V německém originále: Bernhard HÄRING, *Heilender Dienst: Ethische Probleme der modernen Medizin*, Mainz: M. Grünewald, 1972.

³³ Srov. SEBASTIANI, *Bernhard Häring*, s. 149–154.

³⁴ Srov. tamtéž, s. 159, 170.

³⁵ Anglický originál: Bernard HÄRING, *Free and Faithful in Christ: Moral Theology for Clergy and Laity*, I–III, New York: Crossroad Book – Seabury Press, 1978–1981 byl okamžitě překládán do řady světových jazyků, včetně Häringovy rodné němčiny: Bernhard HÄRING, *Frei in Christus: Moralthologie für die Praxis des christlichen Lebens*, I–III, Freiburg im Breisgau: Herder, 1979–1981.

³⁶ Srov. SEBASTIANI, *Bernhard Häring*, s. 176–177, 179.

³⁷ Srov. tamtéž, s. 219–220, 230.

Vraťme se však ještě jednou do doby, v níž vytvořil svou první příručku *Das Gesetz Christi*. Abychom lépe pochopili její přínos, bude nutné se nejprve letmo seznámit s tím, jak byly koncipovány manuály morální teologie, podle nichž Häring studoval a proč k nim měl takový odpor.

2. LETMÝ POHLED NA MANUALISTIKU

O manuálech morální teologie není možné pojednat na několika řádcích. Načtneme si proto jen několik základních charakteristických rysů, které nám pomohou hlouběji proniknout k jádru těchto příruček a k jádru doby, jejíž začátek lze spojit s Tridentským koncilem a konec s vydáním *Das Gesetz Christi*. Musíme vzít v potaz širší kontext.

Prvním charakteristickým rysem manuálů je rozvržení látky, které je více či méně ve všech stejné. Základem je pojednání o lidských skutcích, svědomí, zákonu, hříchu a teologických ctnostech (*De principiis*). Následuje výklad jednotlivých přikázání Desatera, pojednání o smlouvách a církevních přikázáních (*De praeceptis*). Vše doplňuje výklad specifických povinností určitých skupin laiků (především zaměstnanců soudů a lékařů), řeholníků, kléru (zejména ve vztahu k udílení svátostí) a kapitola o cenzurách, iregularitách a odpustcích (*De sacramentis*).³⁸ Konceptce velmi vlivného, latinsky psaného, manuálu oné doby, Hieronyma Noldina a Alberta Schmitta, k těmto třem hlavním částem (v jejich případě samostatným svazkům) připojuje ještě čtvrtý svazek: *De sexto praecepto et de usu matrimonii*, do něhož je později zařazeno pojednání o cenzurách.³⁹

Střed této morálky tvoří svědomí konkrétního jedince, které je utvářeno dvěma protipóly: lidskou svobodou a zákonem, přičemž se zde vše točí kolem závazku. Svoboda je chápána jako indiferentnost spojená s možností volit mezi protiklady – ve prospěch nebo v neprospěch zá-

³⁸ Takto je rozvržen např. nejvýznamnější anglický manuál z počátku 20. století – dvou-svazkové dílo jezuitu Thomase Slatera: Thomas SLATER, *A Manual of Moral Theology for English speaking countries*, I–II, London: Burns Oates & Washbourne, 1925⁵.

³⁹ Viz Hieronymus NOLDIN – Albert SCHMITT, *Summa Theologiae moralis iuxta Codicem iuris canonici*, I–IV, Oeniponte, Lipsiae: Sumptibus et Typis Feliciani Rauch – Ratisbonae, Romae et Neo Eboraci: apud Fridericum Pustet, 1939²⁶. V době Häringova mládí byl v Německu též velmi rozšířený německy psaný manuál kapucína Heriberta Joneho: Heribert JONE, *Katholische Moraltheologie: Unter besonderer Berücksichtigung des Codex Iuris Canonici sowie des deutschen, österreichischen und schweizerischen Rechtes*, Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1930.

konů a předpisů. Celé morálce vévodí zákon, který udává její rozdělení podle příkázání. Zvláštní pozornost je věnována svědomí, jež nahrazuje antickou ctnost prozíravosti či praktické moudrosti. Lidské skutky jsou vnímány jako případy svědomí, u nichž je třeba především rozhodnout, jestli jsou v souladu se zákonem nebo jsou vyjádřením lidské svévole. V druhém případě je zapotřebí přesně určit stupeň jejich závažnosti a s tím související způsob a povahu jejich nápravy. S tím také souvisí velmi úzká vazba na svátost pokání, v níž je kněz vnímán především jako soudce. Role učitele a především lékaře ustupují do pozadí. O závazku jako takovém nenajdeme v manuálech žádné pojednání, představuje samostatnou sílu zákona.⁴⁰

Jestliže se svoboda chápe jako lidská mohutnost rozhodovat se v souladu se zákonem, nebo proti němu a ctnost se redukuje na dobrý návyk, jenž svobodný čin sice usnadňuje, ale nevyvolává zevnitř, pak se celé morálce vtiskuje punc voluntarismu. Snad ještě závažnější je obraz Boha, který taková morálka implikuje. Není bez zajímavosti, že se v dogmatice zdůrazňuje jeho jedinnost, všemohoucnost a svrchovanost. To, že je také ve třech osobách, že je Bohem milujícím, odpouštějícím a milosrdným, ustupuje do pozadí.⁴¹ V manualistické morálce je na prvním místě zákonodárcem, jehož je třeba za každých okolností striktně poslouchat. Zákon není chápán jako projev zákonodárcova rozumu, nýbrž je vnímán čistě jako projev jeho vůle. Zákonodárcem pak může být jen ten, kdo má legitimní autoritu: Bůh, církev nebo společnost.⁴²

Každý věřící byl tedy konfrontován s otázkou: kdo je pro mě závazná autorita a jakým stupněm poslušnosti jsem jí povinován. Právě tento aspekt morálky byl pro Bernharda Häringa problematický. Jako voják, který si prošel východní frontou, si byl vědom toho, kam až může vést slepá poslušnost zákonům a nařízením, respektive představeným, a snažil se na toto nebezpečí celý život upozorňovat. Vzhledem k tomuto jeho životnímu nastavení ho řada církevních autorit považovala za rebela a kvůli němu se dostal do napětí s nositeli magisteriální moci, především Kongregací pro nauku víry a jejími předchůdkyněmi.

⁴⁰ Srov. Servais PINCKAERS, *Prameny křesťanské morálky: Její metoda, obsah, dějiny*, Praha: Krystal, 2018, s. 253–254.

⁴¹ To má bohužel dopad i na církev a na společnost vůbec, jak např. vyplývá ze sloganu: *Ein Volk – ein Reich – ein Führer – ein Gott – eine Kirche*, který ve 30. letech 20. století v Německu propagovali zejména prorežimní evangelíci sdružení v organizaci *Deutsche Christen*.

⁴² Srov. PINCKAERS, *Prameny křesťanské morálky*, s. 255.

Život sv. Alfonsa z Liguori nebo sv. Ignáce z Loyoly však poukazují na to, že morálce, v níž se velký důraz klade na právo a přesné plnění povinností, hrozí, že se utopí v legalismu a že v lidech vyvolá skrupule a ochromující strach. Oba tito světcí si totiž prošli obdobím, v němž se skrupulemi těžce bojovali. Dalším velkým nebezpečím manualistické morálky je minimalismus spojený s nebezpečím, že lidé budou plnit jen nejnižší povinné minimum určitého ustanovení, aniž by se hlouběji zamýšleli nad jeho smyslem, což se běžně dělo. Jednotlivé lidské skutky tak byly vnímány jako monády bez jakéhokoli vzájemného vztahu. Lze říct, že se z takové morálky vytratila zaměřenost na poslední cíl či věčnou blaženost, jak o ní mluví např. sv. Tomáš Akvinský, a že se jejím předmětem staly pouze vnější činy chápané čistě ve své materii. Svědomí fungovalo jen jako tlumočník zákona, jehož hlavním úkolem bylo stanovit přesnou hranici mezi tím, co je ještě dovolené a co už není. Zákon jako takový měl svou hodnotu jen tehdy, byl-li vyhlášen před úsudkem svědomí.⁴³

Jak už bylo naznačeno, sv. pokání měla ráz soudního procesu. Boží vůli vyjadřoval zákon, kvalitu konkrétních skutků určoval soulad nebo nesoulad se zákonem. Rozsudek vynášel zpovědník, svědomí zastávalo roli žalobce prostřednictvím vyznání, stanovené zadostiučinění bylo třeba spravedlivě vyměřit podle závažnosti daného provinění. Podle Servaise Pinckaerse se však většina zpovědníků a morálních teologů snažila být milosrdná.⁴⁴ Uvědomovali si, že ve sv. smíření by měl kající zakusit především Boží milosrdenství, a ne Boží hněv. Přesto však celkový rámec této svátosti budil spíše opačný dojem. Na druhou stranu si penitenti mohli být jistí tím, že zpovědníci budou běžné případy svědomí posuzovat stejným pohledem a že mezi nimi nebudou zásadní rozdíly, jak tomu mnohdy bývá v dnešní době.

3. EXKURZ: DOM ODon LOTTIN (1880–1965)

Limity této morálky si před Häringem uvědomovalo více teologů. Dříve než se zaměříme na ty německy mluvící, z nichž Häring bezprostředně čerpal, musíme konstatovat, že o obrodu morálky usilovali i teologo-

⁴³ Srov. tamtéž, s. 256–257.

⁴⁴ Srov. tamtéž, s. 258.

vé jiných národností. Protože se tím již dostáváme za rámec svého článku, omezíme se na jeden ilustrativní příklad: belgického benediktýna Odon Lottina (1880–1965).⁴⁵ Ten svou práci na poli morálky zahájil jako historik čtyřdílnou monumentální prací (v osmi svazcích) *Psychologie et morale aux XIIe et XIIIe siècles*.⁴⁶ Uvědomoval si, že po období scholastiky morální teologové ztratili povědomí o zaměřenosti lidských skutků na přirozený i nadpřirozený cíl a místo toho se soustředili jen na hřích, díky čemuž odpojili morálku od jejích dogmatických zdrojů a přenesli ji na pole kanonického práva.⁴⁷

V roce 1946 Lottin publikuje svou první morálně-teologickou dvou-svazkovou syntézu *Principes de Morale*,⁴⁸ která již není adresována výhradně budoucím zpovědníkům, ale všem lidem, jimž leží na srdci formace vlastního svědomí. Ve stejném roce jako Häring (1954) pak vydává svou přelomovou práci *Morale Fondamentale*, v níž kritizuje zaměřenost tehdejší morálky na vnější čin a poukazuje na to, že byla tradičně orientována na vnitřní život. Díky této modifikaci přišla morálka o svou vazbu na biblické a patristické kořeny a ztratila svou vazbu k asketické a mystické teologii, což by se podle Lottina mělo změnit. Úkolem budoucích kněží by tak již nemělo být rozhodovat za věřící, co je a co není hřích, ale vést je k samostatnému rozlišování podle vlastního, dobře zformovaného svědomí.⁴⁹ Takto uvažovala také řada německy mluvících teologů v Tübingen.

4. TÜBINGENSKÁ ŠKOLA

Řekne-li se (katolická) Tübingenská škola, mnoho čtenářů si asi vybaví jména fundamentálních a dogmatických teologů Johanna Sebastiana von Drey (1777–1853) a jeho žáka Johanna Adama Möhlera (1796–1838), kteří začali jako první na poli biblických textů uplatňovat historicko-kritickou metodu. Jiní si možná vzpomenou na odborné periodikum *Theologische*

⁴⁵ O dalších z nich je řeč v článku: James F. KEENAN, „Virtue, Grace and the Early Revisionists of the Twentieth Century,” *Studie in Christian Ethics* 23, č. 4 (2010): 365–380.

⁴⁶ Viz Dom Odon LOTTIN, *Psychologie et morale aux XIIe et XIIIe siècles*, I–IV (celkem v 8 svazcích), Louvain: Abbaye du Mont César – Gembloux: J. Duculot, 1942–1960.

⁴⁷ Srov. James F. KEENAN, *A History of Catholic Theological Ethics*, New York – Mahwah (NJ): Paulist Press, 2022, s. 270.

⁴⁸ Viz Dom Odon LOTTIN, *Principes de Morale*, I–II, Louvain: Abbaye du Mont César, 1946.

⁴⁹ Srov. KEENAN, *A History*, s. 270–271.

Quartalschrift, které je s Teologickou fakultou v tomto městě rovněž spojené. Nutno ovšem dodat, že k Tübingenské škole se řadí též vynikající zástupci morální teologie, kteří usilovali o její obrození.⁵⁰

Prvním z nich byl Johann Michael Sailer (1751–1832). V mládí se chtěl stát nejprve jezuitou, po třech letech strávených v noviciátě z něho však vystoupil a v roce 1775 byl vysvěcen na diecézního kněze. Poté začal působit jako vyučující dogmatiky, ale po šesti letech byl jako „obskurant“ propuštěn. Od roku 1784 přednášel pastorální teologii a etiku v Dillingenu, od roku 1800 v Landshutu. V roce 1819 měl být jmenován biskupem v Augsburgu, ale pro odpor jeho nepřátel na kurii k tomu nedošlo. Krátce nato byl povolán do Řezna, kde se stal světícím biskupem a koadjutorem, v roce 1829 sídelním biskupem a o tři roky později zde umírá.⁵¹

Ve svém odborném nasazení hledal nové principy a metody teologické práce. Opíral se zejména o důkladnou znalost Písma sv., církevních otců a velkých středověkých teologů. Prokazoval též vynikající znalost mystiků a teologů doby potridentské, což bylo v jeho době neobvyklé. Jeho ideálem byla *theologia cordis* jdoucí ruku v ruce s hlubokým životem z víry. Lze říct, že se v tomto přístupu velmi podobal sv. Františku Saleskému, kterého velmi ctil, protože dokázal propojit odborné znalosti s pedagogickými schopnostmi a pastoračním nasazením.⁵²

Na poli morální teologie je jeho nejznámějším dílem třísvazkový *Handbuch der christlichen Moral: Zunächst für künftige katholische Seelsorger und dann für jeden gebildeten Christen*. Poprvé vyšel v Mnichově roku 1817⁵³ a na svou dobu se již nejedná o vyložené kazuistické dílo. Sailer v něm staví křesťanskou morálku na hluboce zakořeněné touze každého člověka po Bohu: po odvěké pravdě, dobru a blaženosti a životě v plnosti. Poukazuje na to, že lidstvo svým hříchem odpadlo od Hospodina a všichni lidé jsou ve svém nitru rozpolceni. Každý člověk je po-

⁵⁰ Srov. Heinrich FRIES, „Tübinger Schule,“ in *LThK*, X, Freiburg im Breisgau: Herder, 1986², s. 390–392. Nemáme prostor na to, abychom se každému z představitelů této školy věnovali do detailu. Omezíme se proto jen na základní údaje z jejich života a díla. Bližší zájemce odkazujeme mj. na již zmíněnou kolektivní monografii: Konrad HILPERT (ed.), *Christliche Ethik im Porträt: Leben und Werk bedeutender Moraltheologen*, Freiburg im Breisgau: Herder, 2012.

⁵¹ Srov. Roman ADAMSKI, „Sailer, Johann Michael,“ in *LThK*, IX, Freiburg im Breisgau: Herder, 1986², s. 214–215; Konrad HILPERT, „Johann Michael (von) Sailer (1751–1832),“ in Konrad Hilpert (ed.), *Christliche Ethik im Porträt*, s. 471–495, zde 472–474.

⁵² Srov. ADAMSKI, „Sailer, Johann Michael,“ s. 214; Marciano VIDAL GARCÍA, *Nuova morale fondamentale: La dimora teologica dell'etica*, Bologna: EDB, 2004, s. 430–431.

⁵³ Srov. VIDAL, *Nuova morale fondamentale*, s. 431.

volán k tomu, aby v sobě toto rozpolčení překonal, což je možné jen díky plnému sjednocení s Pánem. Snaha o toto sjednocení, které s sebou nese zdokonalení sebe sama, představuje vlastní rozměr morálky.⁵⁴ Jedná se tedy o pozitivně pojatou morálku, což představuje nový přístup, jenž si okamžitě získává další následovníky, k nimž se řadí i Bernhard Häring.

Dalším vlivným morálním teologem Tübingenské školy byl Johann Baptist Hirscher (1788–1865). Abychom pochopili jeho přínos, musíme si ho dát do spojitosti s již zmíněným Johannem Sebastianem von Drey, od něhož přejímá a dál rozpracovává myšlenku uskutečnění Božího království na sociální rovině.⁵⁵

Johann Baptist se narodil poblíž Ravensburgu, v r. 1810 byl vysvěcen na kněze, od roku 1817 působil jako profesor morální a pastorální teologie v Tübingen a v roce 1865 zemřel ve Freiburgu im Breisgau.⁵⁶ Jeho osobnost se konstituuje na dvojí rovině. Vystupuje jako odpůrce scholastiky a osvícenství a jako teolog toužící předávat křesťanskou víru v celé její bohatosti. Věnuje se studiu liturgiky, katecheze, homiletiky, sociálním otázkám své doby i morální teologii. Snaží se neoddělovat víru od jejího morálního rozměru a vyhnout se riziku, že se z morálky stane jen soubor negativně formulovaných příkazů. Klíčovým pojmem jeho nového pojetí je biblická idea „Božího království“, což se odráží i v názvu jeho hlavního díla, třísvazkového manuálu *Die christliche Moral als Lehre von der Verwirklichung des göttlichen Reiches in der Menschheit*, který vyšel v Tübingen v r. 1833.⁵⁷

5. VLIV FRITZE TILLMANNA (1874–1953)

S osobností Fritze Tillmanna⁵⁸ se již dostáváme do generace následovníků Sailera a Hirschera. Nutno podotknout, že Tillmann se neřadí k Tü-

⁵⁴ Srov. Johann Michael SAILER, *Handbuch der christlichen Moral: Zunächst für künftige katholische Seelensorger und dann für jeden gebildeten Christen*, I, Sulzbach: in der J. E. v. Seidel'schen Buchhandlung, 1834², s. 85, 89.

⁵⁵ Srov. VIDAL, *Nuova morale fondamentale*, s. 429.

⁵⁶ Srov. Franz Xaver ARNOLD, „Hirscher, Johann Baptist,“ in *LThK*, V, Freiburg im Breisgau: Herder, 1986², s. 383–384; Eberhard SCHOCKENHOFF, „Johann Baptist (von) Hirscher,“ in Konrad Hilpert (ed.), *Christliche Ethik im Porträt*, s. 497–524, zde 498–504.

⁵⁷ Srov. VIDAL, *Nuova morale fondamentale*, s. 432.

⁵⁸ Z odborných prací věnovaných této osobnosti zmiňme např. disertační práce: David GALARZA FERNÁNDEZ, *El seguimiento en la Moral: Max Scheler y Fritz Tillmann*, extrakt

bingenské škole ve vlastním slova smyslu. V Tübingen nestudoval ani nevyučoval, je spojený s univerzitou v Bonnu. Velmi silně však ovlivnil Häringa, a to na dvojí rovině. Jednak svým dílem, jednak tím, že vedl doktorskou práci jeho pozdějšího školitele v doktorském studiu, Theodora Steinbüchela.

Fritz Tillmann se narodil v roce 1874 v Honnefu nad Rýnem. Po maturitě na humanitním Marcelově gymnáziu v Kolíně nad Rýnem v roce 1894 se zapsal ke studiu katolické teologie na Univerzitě v Bonnu, kterou absolvoval roku 1897. O rok později byl vysvěcen na kněze a krátce nato působil jako kaplan v Essenu. V roce 1901 se vrací zpět do Bonnu, aby zde pod vedením Josepha Feltena pokračoval v doktorském studiu novozákonní exegeze, jež roku 1905 úspěšně zakončuje disertační prací *Der Menschensohn: Jesu Selbstzeugnis für seine messianische Würde*. O tři roky později následuje habilitace o Ježíšově opětovném příchodu v pavlovských listech, což je také začátek jeho pedagogické a akademické činnosti na Univerzitě v Bonnu.⁵⁹

Ta se slibně vyvíjí až do 29. června 1912, kdy Konzistoriální kongregace dekretem *De quibusdam commentariis non admittendis* prohlašuje *Komentář k Novému zákonu*, jehož hlavním redaktorem byl Tillmann, za nepřijatelný. Vydané díly jsou zakázány, musí být odstraněny ze všech institucí pro výchovu budoucích kněží a staženy z oběhu. Co bylo důvodem pro tak radikální krok? Tillmannův přítel, soukromý docent na Univerzitě ve Štrasburgu, Friedrich Wilhelm Maier, se ve svém komentáři k synoptickým evangeliím opírá o teorii dvou pramenů. Ta je sice dnes všeobecně akceptovaná, v oné době však byla považována za nepřijatelnou. Ačkoliv rozhodnutí kongregace představuje konec kariéry obou mužů na poli novozákonní exegeze, je jim umožněno zvolit si jinou teologickou disciplínu, které by se mohli dál věnovat.

Maier to odmítá, stává se vojenským kaplanem a během I. světové války v této službě aktivně působí. Po jejím skončení pracuje až do roku

z doktorské teze, Pamplona: Universidad de Navarra – Facultad de Teología, 2020 nebo Emil PIRONT, *Fritz Tillmann (1874–1953) und sein Beitrag zur Erneuerung der Moralthologie im 20. Jahrhundert*, disertační práce, Mainz: Johannes Gutenberg-Universität, 1996.

⁵⁹ Srov. Michael HOLZ (HÜRTH), „Fritz Tillmann: Katholischer Theologe, Rektor der Universität Bonn (1874–1953),“ in *Portal Rheinische Geschichte*, <https://www.rheinische-geschichte.lvr.de/Persoenlichkeiten/fritz-tillmann/DE-2086/lido/57c93f101b0b53.70478680> [zveř. 21. 12. 2021, cit. 11. 2. 2025]; Stuart Patrick CHALMERS, „Fritz Tillmann, Discipleship and the Renewal of Moral Theology,“ *Irish Theological Quarterly* 86, č. 4 (2021): 352–369, zde 354–355.

1924 jako vězeňský kaplan. V tomto roce ho vratislavský arcibiskup, kardinál Bertram, povolává zpět na Katedru Nového zákona na Teologické fakultě ve Vratislavi, kde Maier působí až do jejího uzavření v roce 1945. V tomto roce se přesouvá do Mnichova, kde až do odchodu do penze vyučuje novozákonní exegezi. K jeho mnichovským posluchačům patřil např. Joseph Ratzinger, který si vysoce cenil Maierova nadšení pro Nový zákon, jež dokázal svým studentům předávat.⁶⁰

Tillmann naproti tomu nabídky věnovat se jiné teologické disciplíně využil, přeorientoval se na morální teologii a o několik let později vydal velmi ceněné vícesvazkové dílo *Handbuch der katholischen Sittenlehre*, které zásadním způsobem ovlivnilo Häringa a k němuž se ještě vrátíme. Stává se řádným profesorem morální teologie v Bonnu, v letech 1917 až 1919 zde zastává post děkana teologické fakulty a o dva roky později na krátkou dobu i rektora univerzity. Při tom se usilovně snaží zlepšit ubytovací podmínky a celkové sociální zabezpečení všech studentů. V době nástupu národního socialismu k moci rezignuje na všechny akademické funkce, v roce 1940 odchází do důchodu a o třináct let později umírá.⁶¹

Handbuch der katholischen Sittenlehre nevzniká jako dílo jednoho člověka. Tillmann na něm spolupracuje se svými studenty Theodorem Steinbüchelem, Theodorem Münckerem a Wernerem Schöllgenem. Steinbüchel zpracovává filozofický základ, Müncker psychologický a Tillmann na ně ve dvou dalších svazcích navazuje katolickou morální naukou. První z těchto dvou svazků má název *Die Idee der Nachfolge Christi*, druhý pak *Die Verwirklichung der Nachfolge Christi*. Druhý díl je ještě rozdělen na dvě části, v nichž se jejich autor věnuje povinnostem člověka k Bohu (1. část) a povinnostem člověka k sobě samému a ke svému bližnímu (2. část). Po Tillmanově smrti zpracovává a vydává jeho

⁶⁰ Srov. JOSEPH RATZINGER, „Il rapporto fra Magistero della Chiesa ed esegesi a 100 anni dalla costituzione della Pontificia Commissione Biblica,“ in *Pontificia Commissione Biblica* (ed.), *Atti della Giornata celebrativa per il 100° anniversario di fondazione della Pontificia Commissione Biblica*, Řím, 2. května 2003, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2003, s. 50–61, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/pcb_documents/rc_con_cfaith_doc_20021030_ratzinger_it.html [zveř. neuv., cit. 11. 2. 2025].

⁶¹ Srov. CHALMERS, „Fritz Tillmann, Discipleship,“ s. 355. O Tillmannovu životu pojednávají též: GERHARD HÖVER – ANDREA SCHAEFFER, „Fritz Tillmann (1874–1953),“ in Konrad Hilpert (ed.), *Christliche Ethik im Porträt*, s. 599–624, zde 600–605.

žák Schöllgen ještě pátý, sociologicky orientovaný svazek *Die soziologischen Grundlagen der katholischen Sittenlehre*.⁶²

Ústřední myšlenkou *Die Idee der Nachfolge Christi* je, jak už napovídá sám název, motiv učednictví. Ten slouží jako primární pojem pro identifikaci moderního křesťana. Je třeba ovšem dodat, že v tomto ohledu Tillmann nebyl zcela originální. Myšlenku následování Krista už před ním ve svém *Lehrbuch der Moralthologie* zpracoval jiný význačný morální teolog Tübingenské školy, jehož si Häring rovněž vysoce cenil, Franz Xaver Linsenmann (1835–1898).⁶³ Tillmann to však jako biblista udělal novým originálním způsobem. Häring ho na jednu stranu velmi chválil:

Sailerovy a Hirscherovy geniální pokusy našly vyzrálý protějšek v morálce FRITZE TILLMANN, plně založené na Bibli. [...] Étos křesťanské lásky, étos Horského kázání je [zde] velmi jasně vyložen jako ten, který je závazný pro všechny křesťany. Oddělování morálky minimálních povinností a zákona od asketiky pro dokonalé, s nímž se tak často setkáváme, je zde biblickým východiskem a ideou následování Krista zcela překonáno.⁶⁴

Na druhé straně se distancuje od Tillmannova pojetí následování Krista, jež je podle něj příliš chápané jako „imitace“. Häring to považuje za reduktivní a málo motivující. Nesouhlasí rovněž s rozdělením morálky podle schématu tří povinností: vůči Bohu, sobě a bližnímu. Celý *Handbuch der katholischen Sittenlehre* však na něho dělá hluboký dojem a lze konstatovat, že *Das Gesetz Christi* je koncipován na stejných základech.

⁶² Srov. CHALMERS, „Fritz Tillmann, Discipleship,“ s. 356, pozn. 23.

⁶³ Srov. FRANZ XAVER LINSENMANN, *Lehrbuch der Moralthologie*, Freiburg im Breisgau: Herder'sche Verlagshandlung, 1878, s. 16, 188–190; 29: „Christus ist uns Quelle der sittlichen Erkenntnis geworden durch sein Wort und sein Beispiel. Insofern sein Wort in seinem Leben selbst verkörpert, sozusagen illustriert ist, liegt uns das Leben Jesu als nächste Quelle der sittlichen Erkenntnis vor; unsere sittliche Aufgabe ist die Nachbildung des Lebens Jesu an uns selbst, Nachfolge Jesu.“ O Linsenmannově životě viz Rudolf REINHARDT (ed.), *Franz Xaver Linsenmann: Sein Leben*, Sigmaringen: Thorbecke, 1987.

⁶⁴ HÄRING, *Das Gesetz Christi*, I, s. 72, překlad vlastní, kapitálky v originále: „Sailers und Hirschers geniale Versuche haben ein ausgereiftes Gegenstück gefunden in der ganz und gar biblisch fundierten Moral FRITZ TILLMANN'S [...] Das Ethos der christlichen Liebe, das Ethos der Bergpredigt, wird in aller Klarheit als alle Christen verpflichtend dargestellt. Die so oft gefundene Scheidung zwischen einer Moral der Mindestpflichten, des Gesetzes, und einer Aszetik für die Vollkommenen ist hier von Grund auf, eben vom biblischen Ausgangspunkt und von der Idee der Nachfolge Christi aus, überwunden.“

Obecně můžeme poukázat na to, že s Tillmannem dostává morální teologie nový podnět pro další rozvoj: vedle biblické zakotvenosti přichází ještě zřetelná vazba k dogmatické teologii (christocentrismus), což jsou hlavní znaky i pozdějšího Häringova manuálu.⁶⁵

Pro úplnost se ještě sluší dodat, že Tillmann byl, podobně jako Häring, pastoračně orientovaný akademik. Morální teologii, založenou na následování Krista, se snažil zpřístupnit obyčejným lidem bez speciálního vzdělání. Tak vznikla jeho pozdější monografie *Der Meister ruft*, s původním podtitulem *Eine Laienmoral für gläubige Christen*, která je opět koncipovaná na základě tří hlavních morálních povinností: lásky k Bohu, k sobě a k bližnímu.

6. OTTO SCHILLING (1874–1956) A THEODOR STEINBÜCHEL (1888–1949)

Na Otto Schillinga se Bernhard Häring v *Das Gesetz Christi* odvolává především v souvislosti s aktuálními sociálně-etickými otázkami. Stejně jako Tillmann byl Schilling v roce 1898 vysvěcen na kněze, poté se věnoval postgraduálnímu studiu a od roku 1916 začal působit jako profesor morální teologie a sociální etiky na Katolické fakultě Univerzity v Tübingen.⁶⁶ Häring ho uvádí jako velkého znalce Tomáše Akvinského. V duchu *andělského doktora* Schilling opírá své pojetí morálky o božskou ctnost lásky (*caritas*), kterou chápe jako zaměřenost k poslednímu cíli. Jeho hlavní morálně orientované dílo je třísvazkový manuál *Moraltheologie*, který poprvé vyšel v roce 1922. Podobně jako u Tillmanna je sestavený na základě tří okruhů lidských povinností: povinnosti k Bohu, k sobě a k bližnímu.⁶⁷

S Theodorem Steinbüchelem⁶⁸ se Bernhard Häring poprvé setkal roku 1939 v redemptoristickém klášteře v Gars am Inn, kam Steinbüchel

⁶⁵ Srov. VIDAL, *Nuova morale fondamentale*, s. 439–440.

⁶⁶ Srov. Paul HADROSSEK, „Schilling, Otto,“ in *LThK*, IX, Freiburg im Breisgau: Herder, 1986², s. 403.

⁶⁷ Srov. HÄRING, *Das Gesetz Christi*, I, s. 71.

⁶⁸ O tomto teologovi vytvořil v nedávné době několik samostatných prací německý sociální etik Andreas Lienkamp: Andreas LIENKAMP, *Theodor Steinbüchels Sozialismusrezeption: Eine christlich-sozialethische Relecture*, Paderborn: Schöningh, 2000; Andreas LIENKAMP, *Theodor Steinbüchel und der Nationalsozialismus*, Osnabrück: Universität Osnabrück, 2018; Andreas LIENKAMP, *Theodor Steinbüchel: Eine illustrierte Biographie*

uprchl z Mnichova před nacisty.⁶⁹ Tento filozof a morální teolog pocházel z Kolína nad Rýnem, studoval u Fritze Tillmanna a v roce 1913 přijal kněžské svěcení. Od roku 1935 působil jako profesor morální teologie v Mnichově, o šest let později pak získal místo na Univerzitě v Tübingen, kde v roce 1949 zemřel.⁷⁰ Krátce po prvním setkání Steinbüchel vyzval mladého Häringa, aby napsal disertační práci na téma vztahu posvátna a dobra, víry a morálky, což on sám považoval za jedno z nejzajímavějších témat. Häring byl však brzy nato odveden do armády a musel odejít na východní frontu. Po návratu se nicméně do Tübingen vrátil a pod Steinbüchelovým vedením disertační práci na toto téma skutečně napsal a v roce 1947 úspěšně obhájil. Dal jí název *Das Heilige und das Gute: Religion und Sittlichkeit in ihrem gegenseitigen Bezug*.⁷¹

Steinbüchel měl na svého doktoranda zásadní vliv. Kromě tématu, jež mu nabídl, patří jeho osobnost v očích našeho redemptoristy k těm teologům, kteří se snažili uvolnit morální teologii z jednostranného zaměření na skutky zákona. Ačkoliv v morálním rozhodování bere silně v potaz vliv situace, nelze ho zařadit mezi zastánce „situační etiky“, která byla později odmítnuta Piem XII. V morálním životě, jenž chápe jako organický celek, zdůrazňuje z Boží strany vliv milosti a ze strany člověka odpověď ve svobodě a lásce.⁷²

U Häringa je tento vliv patrný již v jeho doktorské práci a později v *Das Gesetz Christi*. Také on se snaží vidět život člověka jako jeden kompaktní celek. V tomto duchu pak přistupuje k morální teologii, kterou, kromě biblického založení, propojuje s dogmatickou, liturgickou, spirituální a pastorální teologií. Sledujeme-li dále jeho pozdější publikační činnost, zjišťujeme, že se ve svých monografiích a odborných člancích dokázal fundovaně vyjádřit ke všem nejdůležitějším oblastem morální teologie jako takové.⁷³

– zum 70. Todestag, Osnabrück: Universität Osnabrück, 2019. Ze starších prací pak lze uvést disertaci: Manuel ALCALÁ, *La Etica de Situación y Th. Steinbüchel*, Barcelona: Gráficas Marina, 1963.

⁶⁹ Srov. VIDAL, Bernhard Häring, s. 23.

⁷⁰ Srov. Paul HADROSSEK, „Steinbüchel, Theodor,“ in *LThK*, IX, Freiburg im Breisgau: Herder, 1986², s. 1031; Andreas LIENKAMP, „Theodor Steinbüchel (1888–1949),“ in Konrad Hilpert (ed.), *Christliche Ethik im Porträt*, s. 659–678, zde 660–661.

⁷¹ Srov. VIDAL, Bernhard Häring, s. 23, 25–26.

⁷² Srov. HÄRING, *Das Gesetz Christi*, I, s. 72–73.

⁷³ Häring je autorem 117 monografií v různých jazycích a asi 1 000 odborných článků. Přehledný seznam jeho nejdůležitějších děl sestavil ředitel Historického redemptoris-

7. *DAS GESETZ CHRISTI*: NÁZEV, STRUKTURA A PŘÍNOS

Položíme-li si otázku, v čem je tento manuál inovativní, musíme se zastavit hned u jeho titulu, který v plné originální verzi zní: *Das Gesetz Christi: Moralthologie dargestellt für Priester und Laien*. Hlavní název je odvozen z Řím 8,2: „Vždyť zákon Ducha, který dává život v Kristu Ježíši, osvobodil tě od zákona hříchu a smrti.“⁷⁴ Sám Häring uvádí celý tento citát na začátku knihy hned za jejím obsahem a odvíjí z něj celkové zaměření svého díla. Dává tím jasně najevo, že se chce distancovat od dosavadních příruček morální teologie, které kladly přehnaný důraz na dodržování litery různých ustanovení. V duchu sv. Pavla i sv. Alfonse podtrhuje lidskou svobodu vykoupeného křesťana, která v jeho niterném vztahu ke Kristu pramení z Ducha svatého. Zásadní pro křesťanský život je tedy živoucí vztah k Pánu Ježíši nebo jinak vyjádřeno: středobodem Häringova pojetí morální teologie je živý Kristus a jeho následování. Autor to vyjadřuje hned v úvodu svého manuálu, v němž je jasně patrný vliv Fritze Tillmanna:

Normou, středem a cílem křesťanské morální teologie je Kristus. Zákon křesťana není nic jiného než samotný Kristus ve své osobě. Jedině On je náš Pán, náš Spasitel. V něm máme život, a proto také zákon svého života. Křesťanskému životu není možné porozumět jen z formulovaného slova zákona, ani primárně z Boží vůle, která něco vyžaduje, nýbrž vždy z obdarovávající Boží vůle. V Kristu nám Otec daroval všechno. V Ném nám zjevil nejzazší hlubiny Své lásky. V Kristově lásce a skrze ni nás žádá o lásku z naší strany, o život opravdově utvořený podle Krista. Křesťanský život je následování Krista, ale ne vnější napodobování Krista, ani pouze jeho vnější následování v lásce a poslušnosti, nýbrž především život v Kristu.⁷⁵

tického ústavu Adam Owczarski. Viz Adam OWCZARSKI, „Bibliografia scelta di p. Bernhard Häring,“ in Martin McKeever (ed.), *Bernhard Häring*, s. 113–126.

⁷⁴ Písmo sv. citujeme podle Bognerova liturgického překladu, odkud též přebíráme zkratky biblických knih. Srov. *Nový zákon: Text užívaný v českých liturgických knihách přeložený z řečtiny se stálým zřetelem k Nové Vulgátě*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998², s. 7–9. Andrzej S. Wodka poukazuje na to, že přesné slovní spojení „Kristův zákon“ se nachází také v Gal 6,2: „Jeden druhého břemena nese, a tak naplníte Kristův zákon.“ V čem spočívá „zákon Ducha“ též ožřejmuje Řím 7,25: „Díky Bohu! (Je to možné) skrze Ježíše Krista, našeho Pána. A tak tedy tentýž já rozumem sloužím zákonu Božímu, tělem však zákonu hříchu.“ Srov. Andrzej S. WODKA, „La ‚Legge di Cristo‘ nella Scrittura: Presenza e significato,“ *Studia Moralia* 62, č. 1 (2024): 31–48, zde 31.

⁷⁵ HÄRING, *Das Gesetz Christi*, I, s. 26, překlad vlastní, kurzíva v originále: „Die Norm, die Mitte und das Ziel der christlichen Moralthologie ist Christus. Das Gesetz des Christen ist kein anderes als Christus selber in Person. Er allein ist unser Herr, unser Erlöser.

Z názvu podtitulu: „Morální teologie vyložená pro kněze a laiky“ zřetelně vyplývá návaznost na zmíněnou práci J. M. Sailera. Také Häring si jasně uvědomuje, že jedním z cílů pastorační kněžské práce je vzdělávat laiky a formovat jejich svědomí, aby bylo schopné samostatných zralých rozhodnutí. Již není možné za ně přebírat odpovědnost a z pozice soudce jim zejména ve zpovědnici sdělovat, co je ještě správné a co už ne. Na druhé straně si je P. Bernhard dobře vědom toho, že zpovědník je též učitel, který by měl být schopen lidem kompetentně poradit a vést je k opravdovému křesťanskému životu. Svou morální teologii proto propojuje s dogmatickou, spirituální i pastorační teologií, přičemž v přístupu k lidem zdůrazňuje mírnost a umění možného.⁷⁶

Ve struktuře celého díla se promítá koncepce dialogicky pojaté morálky, s níž se setkáváme již v Häringově disertaci. Autor jde v linii předchozích příruček a rozlišuje dvě hlavní oblasti morální teologie: všeobecnou a speciální. Všeobecnou morální teologii začíná krátkým nárysem dějin křesťanské mravouky a připojuje vysvětlení základních pojmů, jako je náboženství, mravnost, příkaz, zákon a především zodpovědnost, kterou úzce spojuje s následováním Krista.⁷⁷

Po této propedeutické kapitole následují dvě hlavní části celého díla: Kristovo volání (*Anruf Christi*) a odpověď člověka (*Antwort des Menschen*). Právě v tomto přístupu je práce inovativní. Häring zde sice zmiňuje „sebezdokonalení“, které přebírá od Steinbüchela, ale toto téma opouští a jako základní kámen své morálky chápe zodpovědnost chápanou jako odpověď člověka na Kristovo volání, což je ve svém celku následování Krista.⁷⁸

První část zahajuje kapitolou věnovanou antropologii, v níž se snaží nalézt odpověď na otázku, kdo je člověk, jehož Kristus volá, jaké místo v jeho životě hraje mravnost, co je to svědomí a jaké charakteristiky má

In Ihm haben wir das Leben und darum auch das Gesetz unseres Lebens. Das christliche Leben darf nicht einseitig vom formulierten Gesetzeswort her verstanden werden, ja nicht einmal primär vom fordernden Willen Gottes her, sondern immer vom schenkenden Willen Gottes her. In Christus aber hat uns der Vater alles geschenkt. In Ihm hat Er uns die letzten Tiefen Seiner Liebe geoffenbart. In der Liebe Christi und durch sie fordert Er unsere Gegenliebe, ein wahrhaft christförmiges Leben. Das christliche Leben ist Nachfolge Christi, aber nicht ein äußeres Nachahmen Christi, auch nicht nur ein äußeres Nachfolgen in Liebe und Gehorsam, sondern zu allererst Leben in Christus.“

⁷⁶ Srov. HÄRING, *Das Gesetz Christi*, I, s. 27–29.

⁷⁷ Viz tamtéž, s. 33–96.

⁷⁸ Viz tamtéž, s. 97–366.

lidský čin a lidské smýšlení.⁷⁹ Ve druhé kapitole zkoumá formu a obsah Kristova volání. Vysvětluje, co je to norma, jaké jsou druhy zákona a soustřeďuje se na objekt jednání a na motiv, jenž k němu vede.⁸⁰

V druhé části se v první kapitole zaměřuje na odpověď člověka Kristu, která může být buď negativní, nebo pozitivní. Häring tuto část začíná pojednáním o hříchu, jenž chápe jako „ne“ Kristu. V této pasáži najdeme biblické ukotvení hříchu, rozdělení hříchů a pojednání o jejich kořenech (sedmi hlavních hříších).⁸¹ Tématem druhé kapitoly je pozitivní odpověď člověka Kristu, tedy obrácení. Autor v ní podrobně rozebírá jednotlivé části svátosti smíření, přičemž poukazuje na to, jak má být penitent disponován a jaký přístup má mít kněz k různým druhům kajících. Teologické pojednání je zde propojeno s odkazy na praktický život z víry.⁸²

Předmětem další části manuálu je speciální morálka, jež je rozdělena do několika okruhů.⁸³ Co znamená říct „ano“ na Kristovo volání? Autor si nejprve všímá toho, jak na Boží volání reagoval starozákonní Izrael a jak Otcovu vůli ve svém životě uskutečňoval Ježíš.⁸⁴ Dále se zaměřuje na dvě oblasti života konkrétního jedince, v nichž se projevuje pozitivní postoj ke Kristovu volání. První z nich je život ve společenství s Bohem,⁸⁵ druhou život v bratrském společenství s ostatními lidmi.⁸⁶ Život ve společenství s Bohem úzce souvisí s božskými ctnostmi, jimž Häring věnuje poměrně velký prostor. Soustřeďuje se zejména na ctnost lásky, v čemž můžeme vidět vliv Otto Schillinga.⁸⁷ Následuje pojednání o ctnosti úcty k Bohu, obsahující oddíl věnovaný svátostem, hříchům proti úctě k Bohu a zvláštním způsobům Boží úcty, k nimž patří modlitba, vzývání Božího jména, náboženský slib a svěcení svátečního dne.⁸⁸ Život v bratrském společenství s druhými je opět tematicky rozdělen na několik oddílů. Häring jej zahajuje biblicky tím, že se věnuje Božímu příkazu obsaženému v Mt 22,39: „Miluj svého bližního jako sám sebe.“⁸⁹ Láska k bližní-

⁷⁹ Viz tamtéž, s. 99–258.

⁸⁰ Viz tamtéž s. 259–366.

⁸¹ Viz tamtéž s. 367–420.

⁸² Viz tamtéž s. 421–531.

⁸³ Häring ji otvírá krátkým úvodem do ctností již na konci I. svazku. Viz tamtéž, s. 532–544.

⁸⁴ Viz tamtéž, II, s. 19–33.

⁸⁵ Viz tamtéž, s. 35–324.

⁸⁶ Viz tamtéž, s. 325–477.

⁸⁷ Viz tamtéž, s. 37–124.

⁸⁸ Viz tamtéž, s. 125–324.

⁸⁹ Viz tamtéž, s. 329–361.

mu se podle něj projevuje především ve službě druhým v tělesné nouzi a jako činná milující péče o spásu jejich duše.⁹⁰ Proti této lásce se lze ovšem také prohřešit, což může být přímým svedením, vzbuzením pohoršení nebo spoluprací s cizím hříchem. Häring zde upozorňuje na aktuální dobové nástrahy týkající se např. módy, mravně závadného umění nebo brakové literatury.⁹¹

Láska k Bohu a k bližnímu se dále prakticky uskutečňuje v kardinálních cnostech prozíravosti, spravedlnosti, statečnosti a umírněnosti, k nimž německý redemptorista připojuje ještě pokoru jako ryze křesťanskou kardinální ctnost.⁹² Křesťanská láska se dále projevuje v různých společenstvích, k nimž na prvním místě patří rodina, dále stát a církev.⁹³ K projevům lásky patří i vztah k sobě a svému tělu v oblasti zdraví a zdravotnictví.⁹⁴ Láska se žije ve specifickém životním stavu, jímž je manželství, nebo panenství.⁹⁵ Prakticky žitá láska se rovněž projevuje ve vztahu k pozemským dobrům, k nimž patří práce, různé druhy smluv, restituce či spravedlivý hospodářský řád.⁹⁶ Poslední kapitola, v níž se projevuje láska k bližnímu, je široká oblast vztahu k pravdě, tajemství, krásě, umění a obecně lidské cti, což je zřetelné především na poli moderních komunikačních technologií.⁹⁷

Položíme-li si otázku, v čem spočívá hlavní přínos Häringova manuálu, musíme vyzdvihnout hned několik aspektů. Na prvním místě k nim patří christocentrismus a s ním související následování Krista chápáné v dialogické struktuře: *Wort Boha – Antwort člověka*. Z následování Krista pak vyplývá důraz na lidskou zodpovědnost za vlastní skutky (*Verantwortung*), jež se má zakládat na dobře zformovaném svědomí (personalistický prvek). Bernhard Häring se v celé práci projevuje jako pastoračně orientovaný redemptorista. Čerpá ze spirituality zakladatele svého řádu, sv. Alfonsa z Liguori, jenž rovněž kladl velký důraz na

⁹⁰ Viz tamtéž, s. 362–437.

⁹¹ Viz tamtéž, s. 438–477.

⁹² Viz tamtéž, III, s. 25–93.

⁹³ Viz tamtéž, s. 95–199. Samostatná kapitola o církvi (s. 180–199), kterou Häring nazývá „svátost lásky“ (s. 186) nebo „svátost Božího království“ (s. 190) představuje krok, jímž autor předjímá II. vatikánský koncil. Dosvědčuje to i znalost věhlasných autorů, na něž se zde odvolává, mezi něž patří především Henri de Lubac SJ a Yves Congar OP.

⁹⁴ Viz tamtéž, s. 200–272.

⁹⁵ Viz tamtéž, s. 273–399.

⁹⁶ Viz tamtéž, s. 400–519.

⁹⁷ Viz tamtéž, s. 520–644.

nutnost dobře formovat svědomí svých věřících. Lze také dodat, že celá Häringova koncepce morálky velmi dobře zapadá do redemptoristického důrazu na milosrdenství, který je v autorově případě ještě posílen vlastním prožitkem utrpení a hrůz II. světové války.

8. PŘÍPRAVA, VYDÁNÍ A VLV

Rozsah třísvazkového *Das Gesetz Christi* budí i dnes obdiv a jeho čtenář se neubrání otázce, jestli ho Häring napsal skutečně sám a jak to všechno za poměrně krátkou dobu zvládl. Myšlenkou sestavit novou příručku morální teologie, se poprvé začal vážně zabývat v době, kdy se v letech 1947 až 1953 věnoval německy mluvícímu obyvatelstvu vyhoštěnému ze Slezska, Sudet a Maďarska. Každý rok pro ně s dalšími redemptoristy organizoval lidové misie, během nichž kázal, zpovídal a duchovně doprovázel chudé rodiny, které přišly o všechno. *Das Gesetz Christi* však vzešel také z akademického kontextu. Po úspěšně obhájené disertaci se nový doktor okamžitě pustil do akademické práce a obsah pozdějších kapitol svého manuálu „konzultoval“ se svými posluchači během přednášek, různých konferencí, speciálních kurzů pro misionáře, faráře apod. Vedl dialog s jednotlivci i skupinami, ptal se kleriků i laiků – vše až s desetihodinovým denním nasazením.⁹⁸

S přípravou finálního textu, kterou zahájil v roce 1950, mu pomáhali nejen studenti, opravující různé překlepy, ale především jeho bývalý učitel a později kolega P. Viktor Schurr, CSsR. Ač dogmatik, dal se oslovit Häringovým nadšením pro nový manuál a svého kolegu nasměroval k důležitým odborným knihám, jež mu pomáhal získávat z Národní knihovny v Mnichově. Jejich spolupráce byla natolik dobrá, že se rozhodli v roce 1958 společně založit odborné, dodnes vycházející, periodikum *Theologie der Gegenwart*.⁹⁹

První část práce byla hotová již v dubnu 1951. Ve volbě nakladatele se Häring rozhodl pro Ericha Wewela, který mu v roce 1950 již vydal doktorskou práci. Wewel, bývalý spolužák Theodora Steinbüchela, měl možnost se během národně-socialistického režimu stát oficiálním stát-

⁹⁸ Srov. VIDAL, Bernhard Häring, s. 54–55.

⁹⁹ Srov. Augustin SCHMIED, „Häring a Gars,“ in Martin McKeever (ed.), *Bernhard Häring: Un redentorista felice*, Roma: Editiones Academiae Alfonsianae, 2008, s. 29–43, zde 41, 32–33.

ním nakladatelem. Protože však tuto nabídku z důvodu svého svědomí rezolutně odmítl, musel čelit řadě represálií včetně toho, že byl nakonec připraven o svůj majetek a uvržen do vězení. Häring znal jeho životní příběh, chtěl mu publikaci svého díla finančně pomoci a jeho nakladatelství ekonomicky „postavit na nohy“, což se mu skutečně podařilo.¹⁰⁰

Během přípravných prací si oba vyměnili řadu dopisů.ewel měl o knihu mimořádný zájem, pečlivě ji studoval a komentoval. Její původní název, navrhovaný Häringem, měl být: *V Kristu: Morální teologie pro teology a laiky*. Vydavatel nato namítl, že z editorského hlediska není dobré začínat knihu předložkou „v“. Vyvolává prý dojem, že půjde o práci určenou širokým masám lidí, Häringovo dílo je ale přece odborná kniha. Navrhoval jiný název – např. *Svoboda Božích synů* nebo *Zákon svobody* nebo *Dokonalý zákon svobody*.¹⁰¹ Po dlouhém uvažování a po konzultaci se svou manželkou nakonec ewel přišel s návrhem: *Zákon Kristův*, který již netrpělivý autor přijal.¹⁰²

Celé dílo vyšlo v roce 1954 jako jednosvazkový manuál o 1446 stranách, včetně poznámek. Širší veřejnost i Häringovi kolegové, např. Josef Fuchs nebo Franz Böckle, jej přijali s nadšením. Ještě před jeho vydáním se k nakladateli dostalo na 2500 objednávek a po jeho publikaci byla kniha okamžitě rozebrána, takže se ihned začalo uvažovat o přípravě druhého a dalších vydání. Autor dostal první výtisk na Vánoce r. 1955 a podle svých vzpomínek nikdy před tím nečetl žádnou knihu s takovou radostí.¹⁰³

Dílo se nakonec dočkalo osmi vydání v němčině a bylo přeloženo do čtrnácti jazyků. V každém z nich se mu pak dostalo hned několika reedic, a stalo se tak standardní příručkou na teologických fakultách i v kněžských seminářích. Jen v letech 1957 až 1972 se ho prodalo na 200 000 výtisků. Mezi překlady zaujímá zvláštní místo *La loi du Christ: theologie morale a l'intention des pretres et des laics*,¹⁰⁴ který není pouhým překladem do francouzštiny, ale adaptací textu na frankofonní prostředí, což je patrné zejména v celkovém uspořádání látky a odkazech na odbornou literatu-

¹⁰⁰ Srov. WODKA, „La Legge di Cristo' nella Scrittura,“ s. 33.

¹⁰¹ Häring vzal tyto návrhy později v potaz a slovo „svoboda“ zapracoval do názvu svého druhého manuálu *Free and Faithful in Christ: Moral Theology for Clergy and Laity*.

¹⁰² Srov. SCHMIED, „Häring a Gars,“ s. 33. Názvy navrhnutých titulů jsou naše překlady z italštiny. Bohužel nemáme přístup k originální korespondenci v němčině.

¹⁰³ Srov. SCHMIED, „Häring a Gars,“ s. 32, 41–42.

¹⁰⁴ Viz Bernard HÄRING, *La loi du Christ: Théologie morale à l'intention des prêtres et des laïcs*, I–III, Paris: Desclée & Cie, 1955–1959.

ru. Italská verze¹⁰⁵ měla mít předmluvu kardinála Montiniho, pozdějšího papeže Pavla VI. Ačkoliv knihu s povděkem přijal, úkol odmítl, aby jí neuškodil, protože v té době byl pro jisté kruhy ve Vatikánu *persona non grata*. Italská verze se pak dočkala sedmi vydání.¹⁰⁶

9. CELKOVÝ VÝZNAM

Souhrnně se dá říct, že *Das Gesetz Christi* ve své době představoval originální syntézu toho nejhodnotnějšího z dějin morálky. Häring se v něm sice distancuje od předcházejícího kazuistického modelu, ale ne proto, aby ho zavrhl, nýbrž aby ho kvalitativně posunul. V tomto smyslu platí, že jeho manuál představuje most mezi dosavadním pojetím a obnoveným pojetím morální teologie.¹⁰⁷ Hlavní charakteristický rys této nově pojaté morálky spočívá v jejím pozitivním pojetí. Nejedná se již o morálku kladoucí do svého středu čin; tato morálka není orientovaná primárně na hřích, není formulovaná právním jazykem a spojená s kněžským seminářem či výchovou budoucích kněží, nýbrž jde o morální koncepci stavící do středu Krista, otevřenou všem lidem. Vychází z pozitivního Božího obrazu, zdůrazňuje důstojnost člověka a s ní i jeho zodpovědnost za vlastní jednání, v němž se počítá s Boží milostí a aktivním přispěním Ducha sv. Jejimi klíčovými pojmy již nejsou „zákon“, „závazek“ a „povinnost“, ale „svoboda“, „svědomí“ a „zodpovědnost“.¹⁰⁸

Dále můžeme konstatovat, že jde o morálku kladoucí důraz na dar nového stvoření, obnovu v Duchu svatém a nezištnou bratrskou lásku (*agapē*). To je evidentní zejména v citátech, na něž se autor odvolává. Ze Starého zákona se jedná především o Jer 31,31–34, v němž je řeč o nové smlouvě, kterou Hospodin vepíše svému lidu do srdce, odpustí jim jejich nepravost a jejich hříchy. Z Nového zákona je to kromě již zmíněného Řím 8,2, citovaného na začátku manuálu, ještě Jan 15,12: „To je mé přikázání: Milujte se navzájem, jak jsem já miloval vás.“ Andrzej Wodka si

¹⁰⁵ Viz Bernhard HÄRING, *La legge di Cristo: Trattato di teologia morale*, Brescia: Morcelliana, 1954.

¹⁰⁶ Srov. VIDAL, Bernhard Häring, s. 56–58.

¹⁰⁷ Srov. tamtéž, s. 77, 79.

¹⁰⁸ Srov. Raphael GALLAGHER, „*Das Gesetz Christi* – Erneuerung der Moraltheologie,“ in Augustin Schmied – Josef Römelt (eds.), *50 Jahre „Das Gesetz Christi“: Der Beitrag Bernhard Häring's zur Erneuerung der Moraltheologie*, Münster: LIT Verlag, 2005, s. 11–42, zde 21.

všímá toho, že Häring klade postupem času stále větší důraz na milosrdenství, jež identifikuje se skutečným Kristovým zákonem. Výzva „Vy však buďte dokonalí, jako je dokonalý váš nebeský Otec“ (Mt 5,48) má pro něj jasné poselství: „Buďte milosrdní, jako je milosrdný váš Otec!“ (Lk 6,36).¹⁰⁹

Velkou předností celého díla je jeho provázanost s pastorační zkušeností, čemuž odpovídá i jazyk, zvolený tak, aby byl srozumitelný širokým vrstvám čtenářů. Tento přístup byl však později celé práci vytýkán jako její nedostatek.¹¹⁰ Stejně tak někteří poukazovali na její nesystematické filozofické ukotvení. Např. podle současného rakouského morálního teologa Edmunda Waldsteina Häring využívá různé filozofické pojmy jen v jejich rétorické funkci. Odvolává se na existencialismus, fenomenologii, Hegeliánský idealismus, Herderův romantismus, Kantův racionalismus a tu a tam na filozofické učení Aristotela a Tomáše Akvinského. Nepokouší se však mezi vzájemně nekompatibilními filozofickými prvky najít společný jednotící princip.¹¹¹

Americký morální teolog Ernest Fortin (1923–2002) zase vidí velkou slabinu manuálu v jeho celkovém uspořádání. Podle něj jsou jednotlivé sekce zvoleny arbitrárně, celá koncepce díla je poněkud chaotická, jednotlivá témata se tu a tam opakují a autor nikde nevysvětluje, proč se nevěnuje např. systematickému pojednání o milosti. Fortin rovněž pochybuje o tom, že by uvedení morálních ctností před teologickými vedlo k jejich celkovému lepšímu pochopení. Häringův inovativní přístup, který opomíjí Aristotelův eudaimonismus a nezakládá moralitu lidského jednání na jeho přirozeném cíli, je podle něj spojený s rizikem

¹⁰⁹ Srov. WODKA, „La ‚Legge di Cristo‘ nella Scrittura,“ s. 36.

¹¹⁰ Např. Renzo Gerardi hodnotí *Das Gesetz Christi* jako dílo, které neopouští obecnou koncepci *Institutiones morales*, jeho výstavba je podle něj spíše eklektická než syntetická a celkově je určené spíše pro lidovou než pro odbornou veřejnost. Srov. Renzo GERARDI, *Storia della Morale: Interpretazioni teologiche dell'esperienza cristiana: Periodi e correnti, autori e opere*, Bologna: EDB, 2012, s. 467. Gerardi ovšem toto hodnocení přebírá téměř doslovně od redemptoristického historika Louise Vereeckeho. Srov. Louis VEREECKE, „Storia della teologia morale,“ in *Nuovo Dizionario di Teologia morale*, Francesco Compagnoni – Giannino Piana – Salvatore Privitera (eds.), Cinisello Balsamo (MI): San Paolo, 2001⁵, s. 1314–1338, zde 1336.

¹¹¹ Srov. Edmund WALDSTEIN, „Bernhard Häring's Moral Theology,“ in Kevin L. Flannery (ed.), *The Faith Once for All Delivered: Doctrinal Authority in Catholic Theology*, Steubenville (OH): Emmaus Academic, 2023, s. 101–123, zde 116–117.

ztráty objektivních prvků křesťanské morality.¹¹² To se pak podle Waldsteina, jenž na Fortina navazuje, projevuje na Häringově pozdějším disentu s oficiálním učením církve – především v oblasti sexuální morálky a bioetiky.¹¹³

Německý redemptorista si byl postupem času vědom toho, že jeho manuál zastarává. Zřetelně vnímal, že po II. vatikánském koncilu se někdo musí jasně vyjádřit k celé řadě celospolečenských fenoménů, k nimž patřila především „studená válka“, objev hormonální antikoncepce a s ní spojená „sexuální revoluce“, pokrok medicíny spojený s řadou etických dilemat aj. Kromě toho se objevili noví myslitelé a autoři (např. v rámci „teologie osvobození“), na něž bylo třeba reagovat. P. Bernhard se v pokročilém věku rozhoduje, že na tyto výzvy odpoví – nikoliv však stálým rozšiřováním a přepracováváním *Das Gesetz Christi*, nýbrž novým manuálem. V letech 1978–1981 tak vzniká anglicky psaný *Free and Faithful in Christ*, který je koncipován již podle jiné metodologie, s využitím aktuálnější odborné literatury. Ve srovnání s prvním manuálem plně staví na závěrech II. vatikánského koncilu a jeho dokumentech. Podle Häringova žáka Vidala je však *Das Gesetz Christi* lépe uspořádaný, má větší filozofickou hloubku, širší bibliografickou základnu, a především, hodnotnější pojednání o fundamentální morálce.¹¹⁴

ZÁVĚR

Vrátíme-li se zpět ke *status quaestionis* na začátku této práce, především k otázce po vlivu jednotlivých teologů Tübingenské školy na *Das Gesetz Christi*, můžeme obecně konstatovat, že se Häringovi do tohoto manuálu podařilo v syntetické formě zapracovat originální přínos všech jeho německy mluvících předchůdců.

Ze Sailerova přístupu přichází pozitivní naladění morálky, jejíž vnitřní motivací již není úzkostlivé vyvarování se hříchu, ale touha po sjednocení s Bohem a v důsledku toho hluboká snaha o zdokonalení vlastního

¹¹² Srov. Ernest L. FORTIN, „The New Moral Theology: Genesis and Present State,“ in Ernest L. Fortin, *Collected Essays, IV: Ever Ancient, Ever New: Ruminations on the City, the Soul, and the Church*, Michael P. Foley (ed.), Lanham (MD): Rowman & Littlefield, 2007, s. 113–129, zde 127.

¹¹³ Srov. WALDSTEIN, „Bernhard Häring's Moral Theology,“ s. 118.

¹¹⁴ Srov. VIDAL, *Bernhard Häring*, s. 106, 85.

života. K tomuto cíli nejsou povoláni jen kněží, mající odpovědnost za jím svěřený Boží lid, či řeholníci usilující o dokonalost života v ústraní, nýbrž všichni pokřtění. Každého laika Bůh zve, aby vzal v plné odpovědnosti před ním svůj život do svých rukou a vytvořil z něj něco krásného. Těmito slovy by se dal shrnout vlastní Sailerův přínos, který na Häringa hluboce zapůsobil.

Johann Baptist Hirscher se ve svém díle i životě snažil propojit morálku s dalšími teologickými disciplínami, a poukázat tak na její celkové bohatství. S tímto přístupem se zaměřuje na její biblickou zakotvenost a rozpracovává jeden z ústředních evangelijních pojmů: Boží království. Jeho uskutečnění na sociální rovině považuje za cíl morálního života moderního křesťana. Od Hirschera (a později Tillmanna a dalších) tak celkový obsah *Das Gesetz Christi* dostává zřetelný biblický základ – jen s tím rozdílem, že Häring se v něm opírá o jiné novozákonní téma, které považuje za důležitější.

S Fritzem Tillmannem přichází další inovativní prvek: propojenost morálky s christologií. V jeho stěžejním dvousvazkovém díle *Die Idee der Nachfolge Christi* a *Die Verwirklichung der Nachfolge Christi* nejen figuruje biblický termín „následování“, nýbrž do středu celé práce se dostává osoba Ježíše Krista. Důraz na lásku k Muži z Nazareta, čerpající z tomisticky orientované božské ctnosti lásky, pak na slavného německého redemptoristu přechází z manuálu Otto Schillinga.

Theodor Steinbüchel mladého Häringa ovlivňuje nejen svým dílem, nýbrž především osobním kontaktem. Díky němu je látka *Das Gesetz Christi* propojena i s dalšími teologickými disciplínami (zejména naukou o milosti) a působí jako kompaktní celek. V návaznosti na svého učitele v něm Häring již vlastním způsobem rozvíjí myšlenku spolupráce Boží milosti (*Anruf Christi*) a lidské činnosti (*Antwort des Menschen*), která má konkrétního křesťana vést k vlastní odpovědnosti za svůj život (*Verantwortung*). K tomu lze dodat, že rodák z Böttingen je ve svém celkovém přístupu duchovním synem sv. Alfonse, pro něhož je charakteristická nejen fundovanost a odborná poctivost, ale též mírnost a opravdová pastýřská láska.

V samotném závěru lze konstatovat, že *Das Gesetz Christi* do sebe absorboval to nejlepší a nejaktuálnější z morální teologie, co bylo v té době dostupné. Je samozřejmě dílem své doby a s ohledem na Tübingskou školu nelze říct, že by se jednalo o zcela originální dílo. Häringovi se jím však podařilo dostat své německy mluvící předchůdce do širšího pově-

domí, prosadit obnovený pohled na morální teologii na světové úrovni, odhalit její bohatost a provázanost s dalšími, nejen teologickými, obory a prezentovat ji jako přitažlivou disciplínu, jež má mnoho co říct nejen kněžím a laikům, ale všem zainteresovaným čtenářům.

Häring's *Das Gesetz Christi* and Its German Predecessors

Keywords: Bernhard Häring; *Das Gesetz Christi*; Manualist; Moral Theology; Tübingen School; Redemptorists

Abstract: Häring's manual *Das Gesetz Christi* is a groundbreaking work in the field of moral theology, which can be seen as the successful culmination of long-standing efforts to renew it by the theologians of the so-called Tübingen School. This work seeks to place *Das Gesetz Christi* systematically in a broader context. It first introduces the life circumstances of its author, then provides a brief description of the so-called manuals, outlines the efforts to revive moral theology in a pan-European context using Odon Lottin as an example, and then focuses on the individual German theologians who most influenced Häring, including, in particular, the moral theologians Sailer and Hirscher, the biblical scholar Tillmann, and Häring's teachers Schilling and Steinbüchel. The study goes on to present the full title of *Das Gesetz Christi*, describes the circumstances of its composition, briefly introduces its structure, presents its original contributions, and traces its overall theological significance from its first publication in 1954 to the second edition of Häring's manual in 1978–1981.

ThLic. Jan Polák, Ph.D.
Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Katedra systematické teologie
Univerzitní 22
779 00 Olomouc
jan.polak@upol.cz